

Immunpsykiatriska perspektiv på ätstörning – PANS

Katrin Pettersson

Sane – förbundet autoimmuna
encefaliter med psykiatrisk
presentation

www.sane.nu

Sane

Reda ut begrepp

- Immunpsykiatri
Samlingsbegrepp för tillstånd där immunologiska processer påverkar hjärnans funktion och ger psykiatriska symptom.
- PANS (Pediatric Acute-Onset Neuropsychiatric Syndrome)
- PANDAS (Pediatric Autoimmune Neuropsychiatric Disorders Associated with Streptococcal infections)
Subgrupp av PANS där symptomen är kopplade till streptokockinfektion.

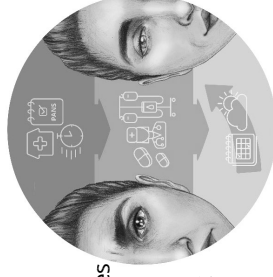
Barnet slutade plötsligt äta över en helg – typiskt vid PANS

- *Det gick på några dagar*
- *Ingen förstår vad som hänt*
- *Det är som att mitt barn blivit besatt*
- *Kan man få anorexia över en natt?*

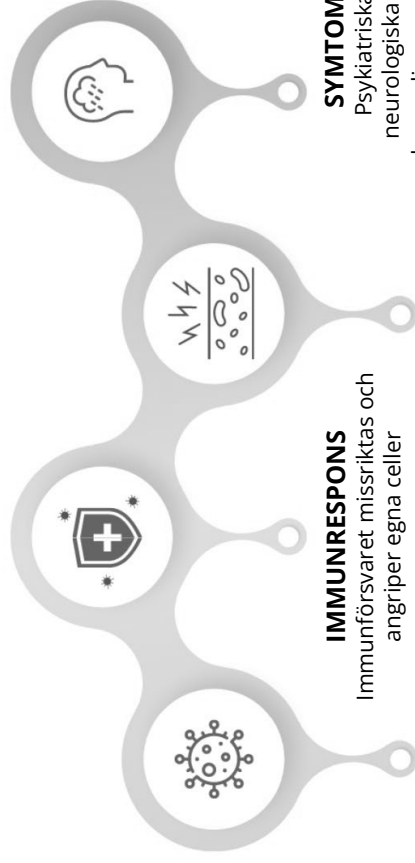

PANS (Swedo, et al 2012)

- I. Akut debut av tvångssyndrom och/eller av ett allvarligt begränsat födointag.
- II. Samtidig och plötslig debut av andra svåra symptom, minst två av nedanstående:
  - (1) Påtagligt förhöjd ångestnivå
  - (2) Emotionell labilitet och/eller depression
  - (3) Irritabilitet, aggression och/eller svårt trotsbeteende
  - (4) Tillbakagång i utvecklingsnivå/beteende
  - (5) Försämring av skolprestationer
  - (6) Sensoriska och motoriska avvikelser
  - (7) Somatiska symptom inkluderande sömnstörning, enures eller täta trängningar
- III. Symtomen kan inte förklaras av annat tillstånd som ex Sydenhams chorea, SLE, Tourettes syndrom.

Vad händer i kroppen?

TRIGGER
Ofta virus och bakterieinfektion.

IMMUNRESPONS
Immunförsvaret missriktas och angriper egna celler

SYMPTOM
Psykiatriska, neurologiska och kroppsliga symptom.

BIOLOGISKA FÖRÄNDRINGAR
Inflammation i centrala nervsystemet, autoimmuna processer, cytokiner

Sjukdomsförlopp & grader

1. Nyinsjuknad – eller nytt akut uppblussande
2. Skovis förlöpande
  - Mild,
  - Måttlig
  - Extrem
3. Kronisk – statisk
4. Kronisk – progressiv

Sällan möjligt att förutsäga prognosen eller förloppet hos den enskilda patienten

Hur inflammation påverkar hjärnans reglering

Basala ganglier utövar en hämmande kontroll över motorik och beteende

Inflammation & påverkan
→ stör den normala funktionen i:

- Rörelser
- Känslor och stämningssläge
- Beteende
- Procedurminne
- Kognition

Amygdala
bearbetar känslor

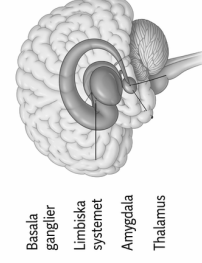
Inflammation & påverkan
→ stör bearbetning av:

- Rädsla
- Ängest
- Stress / uppvärning

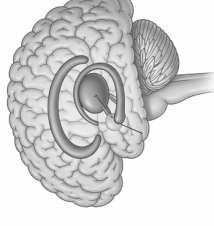
Limbiska systemet
reglerar grundläggande beteenden

Inflammation & påverkan
→ stör:

- Åtande och drickande ↓
- Reaktioner på omgivningen
- Socialt samspel

Basala ganglier
Limbiska systemet
Amygdala
Thalamus

Thalamus
vidarebefordrar sensorisk information

Inflammation & påverkan
→ stör sensorisk bearbetning

- Ljud
- Beröring
- Kroppsliga signaler

Restriktivt ätande – kärnsymtom

- Tvångsmässig rädsla för smitta/kontaminering
- Rädsla för sväljning, kvävning, kräkning
- Obehagskänsla i munnen
- Känsla av att ha något i halsen
- Det bara går inte att äta
- Känslighet för lukt, smak, konsistens, utseende

Hur ställs diagnos?

Basal medicinsk screening:

- Hematologiska och metabola prover
- Inflammationsmarkörer
- Endokrin (tyreoidea) screening
- Immunologisk och autoimmun utredning
- Infektionsscreening (inkl. streptokocker)

Vid behov:

- Neurologisk vidareutredning (EEG, MIR, LP)

Syfte: Inte för att diagnostisera PANS

- Identifiera bakomliggande tillstånd
- Vägleda behandling
- Uppmärksamma samsjuklighet
- Utesluta andra orsaker till symtom

Pfeiffer et al., *Acta Paediatr*, 2021
Gagliano et al., *Neuropsychiatr Dis Treat*, 2023
Ma et al., *JAMA Netw Open*, 2024
Kalinowski et al., *Dev Neurosci*, 2023

- Diagnosen är klinisk och ställs utifrån karakteristiska symtom med hastigt utvecklade symtom.

- Ett screeningverktyg är PANS 31-Item Symptom Rating Scale (PANS RaMAria ting Scale)

- På forskningsfronten finns verktyg att hitta inflammation. Dock inte tillgängligt klinisk.

Finns tillräcklig evidens för att behandla?

Självordsförsök vanligt hos barn med PANS

Den här artikeln publicerades ursprungligen på en tidigare version av SjälvordetMagasin

ELEVHÄLSA. Upprepade självordsförsök och självskadebeteende är vanligt hos unga med PANS och andra immunitetsrelaterade tillstånd. Det visar en färsk rapport från

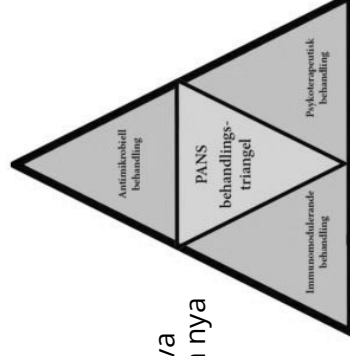
Vad ska behandlas?

Pans Research Consortiums, PRCs, riktlinjer:

- **KÄLLAN** till problemet, dvs behandla aktiva infektioner och preventivt för att förhindra nya infektioner.

- Behandla **IMMUNSYSTEMET** med immunomodulerande terapier

- Behandla **SYMPTOMEN** (med hjälp av kbt, melatonin, SSRI etc. Obs. börja på låg dos, öka långsamt)

Alex

- Född pigg och glad
- Återkommande hals- och öroninfektioner första levnadsåren

Insjuknande i samband med streptokockinfektion vid fem årsåldern

- Personlighetsförändring
- Tvångsyndrom, samlande
- Sociala svårigheter
- Separationsångest
- Vokabulära tics
- Koncentrationssvårigheter
- Hyperaktivitet
- Humörsvängningar
- Sensorisk känslighet
- Försämrade förmåga att rita
- Rörelser i armar och händer

Vad ser skolan??

Till skillnad från tidigare:

- Svårt att äta, undviker att äta (ÅTSTÖRNING)
- Får ångest & klarar inte att lämna föräldrarna utan gråt, panik (SEPARATIONSÅNGEST)
- Mycket begränsad ork
- Behöver springa på toaletten ofta (MIKTIONSRUBBNING, OCD)
- Får sämre skrivstil, inte kan hålla sig på raderna (DYSGRAFI)

Forts..

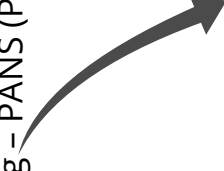
- Sämre balans, osmidigare än tidigare (MOTORISK REGRESSION)
- Får utbrott (IRRITABILITET)
- Fastnar i kapprummet - kläder ska sitta rätt (SENSORISK AVVIKELSE, OCD)
- Torra handryggar, fastnar på toaletten med handtvättande (OCD)
- Fastnar med att sudda-skriva-sudda (OCD)
- River sönder/förstör (KRAVKÄNSLIG/MOTORIK/FINGERSPEL)
- Beteende som uppfattas som trots
- Utåtagerande
- Hyperaktiv

Förlopp – skowist

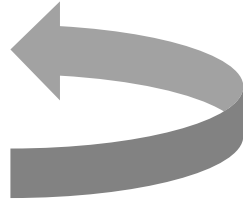
- BUP utreder – ADHD, autismspektrum
- Perioder av försämring & förbättring

Kraftig försämring knappt två år efter insjuknandet

- Ny medicinsk bedömning – PANS (PANDAS)

1. Alex får antibiotika och antiinflammatoriska läkemedel

2. Utsättning av antibiotika kraftig försämring

Alex och matintag

- Alex börjar plötsligt spotta sitt saliv
- Alex tål inte lukt av mat
- Han är hungrig men inget går att äta
- Intryck kring mat leder till våldsamma utbrott
- Alex matintag blir mycket restriktiv

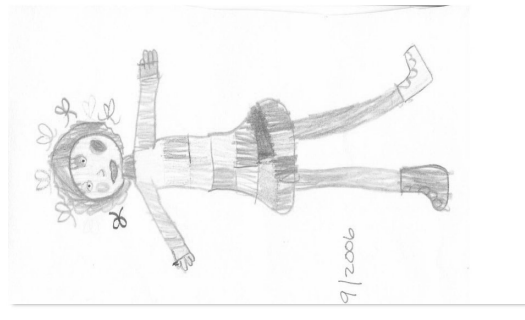

Andra symtom

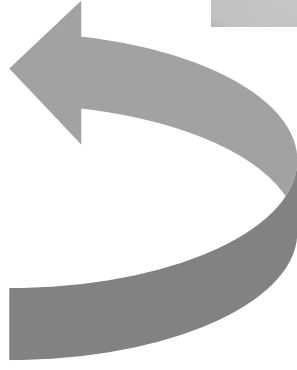
- Ängest
- Raseri
- Tics
- Tvång
- Viktnedgång
- Svår trötthet
- Känslig för intryck
- Kissar på sig/urinrängingar

KRAFTIG TILLBAKAGÅNG

1. Alex får kortison
Alex blir näst intill helt
symtomfri

2. Utsättning av kortison
kraftig försämring

Extrema symtom

Suicidhandlingar och självskada

Paranoid
Känner inte igen pappas ansikte
Våldsamma utbrott
Självskada med våldsamma metoder
Ständiga låsningar
Mycket restriktivt ätande

Svårt

Sane

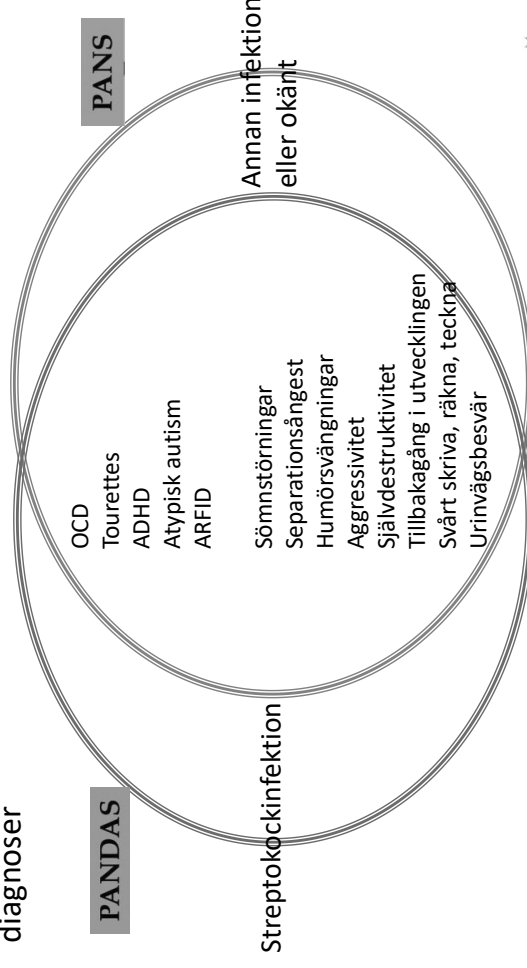
Suicidalitet och självskaдебeteende vid
Pediatric Acute-onset Neuropsychiatric
Syndrome (PANS) och andra
immunpsykiatriska tillstånd

240 respondenter

- Suicidförsök förekom i låga åldrar. 14 procent hade genomfört suicidförsök (1/4 före elva års ålder).
- Självskaдебeteende med våldsamma metoder var vanligt förekommande. Över hälften (51%) självskaдебeteende.

Alex har symtom som
vid en rad andra
diagnoser

Tvårdisciplinärt team och behandling

- Antibiotika
- Antiinflammatoriska
- Kortison
- IVIG (intravenösa immunglobuliner)
- SCIG (HyQvia)
- Immunsuppressiva läkemedel
- ADHD-läkemedel som fungerar: Intuniv
- Andra mediciner: antihistamin
- Tolerar inte SSRI

Nova

Alex har en framtid, han utvecklas och mår bra men han återinsjuknar utan behandling.

För Alex är vårdgivarens kunskap om PANS avgörande för hans liv.

Nova 8 år

- Får maginfluensa i skolan och kräks i matsalen
- Utvecklar snabb rädsla för kräkning
- Kan inte gå in skolmatsalen
- Petar i maten
- Är ledsen och nedstämd
- Får tvång kring renlighet

Familjen söker vård

- Utredning mage & tarm utan fynd
- Första linjen
- Barnmedicin
- BUP
- Specialiserat center
- Nova träffar cirka 15 läkare sina tre första månader efter insjuknandet. Ingen har en misstanke om PANS.

Nova försämras - ingen framgång i behandling

- Stopp av matintag
- Blir rädd även för vätska - stopp av vätskeintag
- Svält, inelliggande vård & LPT
- Anorexia nervosa
- Vårdgivaren förstår inte Novas symtom
- Anmälan oro omsorg
- Familj i kris

Betydelsen av kontakt med andra

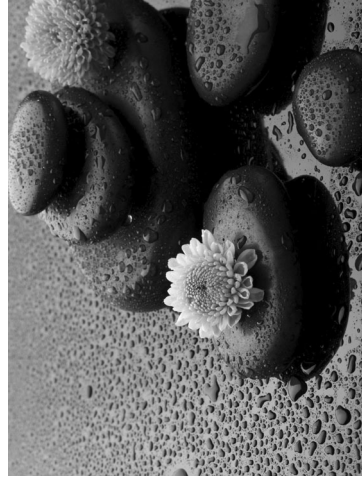
En vän till familjen berättar om PANS, föräldrarna googlar och äntligen känner de igen sin dotters symtom i beskrivningar de läser.

Här börjar familjens resa att få gehör.

Nova får behandling

- Bland annat;
- Anti-inflammatoriska läkemedel
  - Kortison
  - Stöd till familjen

Nyfikenhet, kunskap och vilja.

Prevalens?

Prevalens av PANS i Sverige
- en undersökning av förekomsten av
Pediatric Acute-onset Neuropsychiatric Syndrome

Ansvariga läkare
Ulla Eriksson,
specialistläkare barn och ungdomspsykiatri
överläkare BUP Psykiatriavdelning
Lundagård, Immunitetskliniken vid Farmaceutiska institutet,
maria.kallman@psykiatri.gu.se

Medverkande
Mona Holmström,
Karin Johansson,
överläkare, specialitet inom barn och ungdomspsykiatri
överläkare, specialitet i pediatrik, dottern i barn-
och ungdomspsykiatri

Tillstånd	Prevalens (≈ %)
Tics (inkl. övergående tics)	5–10 %
ARFID	≈1,9 %
OCD	≈1–2 %
Anorexia nervosa	≈0,6 %
Strikta kriterier PANS	≈0,06 %

Immunitetspsykiatri ?

Sane

PANS i ätstörningspopulation

Prevalence of pediatric acute-onset neuropsychiatric syndrome (PANS) in children and adolescents with eating disorders

Manya Aman, Jennifer S. Coelho, Boyce Lin, Cynthia Lu, Clara Westwell-Roper, John R. Best & S. Evelyne Stewart

Journal of Eating Disorders 10, Article number: 194 (2022) | Cite this article

- n = 100 barn, 8 -18 år
- 52 % uppfyllde PANS-kriterier
- 0 % PANDAS

Betydligt högre andel än i andra grupper

Sane

Vad betyder det?

Diagnostiskt gränsland

- Överlapp mellan svält och PANS-symtom

Begränsning i studien

- Screening via föräldraskattning
- Ingen full klinisk diagnostik

Viktig tolkning

- Svår svält kan ge symtom som liknar PANS
- Risk att överskatta prevalens

Klinisk slutsats

- Symtombild räcker inte
- Bedöm:
- debut (plötslig vs gradvis)
  - förlopp
  - helhetsbild

Sane

Sane

PANS och ätproblematik (PANS-kohort)

“Sudden Onset Disordered Eating Behaviors and Appetite Issues in a Local Clinical Cohort of Children With Pediatric Acute-Onset Neuropsychiatric Syndrome (PANS)”

- n = 130 barn
- 56 % utvecklade abrupt ätrestriktion
- Debut plötslig och kopplad till skov

Kapphahn et al., 2025, *Journal of Eating Disorders* (2025)

Slutsats

- Abrupt debut av ätrestriktion är vanligt i denna PANS-kohort
- Presentationen liknar ARFID men utan fokus på kropp/vikt
- Viktigt kliniskt fenomen som kräver noggrann bedömning

Kliniskt mönster

- Liknar ARFID
- Selektivt ätande 48 %
- Rädsla 37 % (kräkning, kvävning, kontamination)
- Låg aptit 41 %
- Kropps-/viktfokus ovanligt (~4 %)

Barnen finns redan i våra verksamheter

- på BUP
- i ätstörningsvården
- i primärvården
- i skolan

• Presentation kan likna ARFID – men bakomliggande mekanism skiljer sig

PANS

Akut debut
 Rädsla (kräkning, kvävning, kontamination)
 Låg eller ingen kroppsfokus
 Infektion ofta före
 Fluktuerande (skov)
 Flera neurologiska symptom
 Snabb funktionsförlust

Anorexia / klassisk ätstörning
 Smygande debut
 Rädsla för viktuppgång
 Tydligt kroppsfokus
 Ingen koppling
 Mer stabilt förlopp
 Saknas
 Gradvis försämring

Om PANS missas i ätstörningsvård

- Fel diagnos → fel behandling
- Ingen effekt av standardbehandling → tolkas som behandlingsresistens
- Underliggande inflammation lämnas obehandlad
- Symtomen kvarstår eller förvärras – multisyjuka unga vuxna
- Anhörigbörda mätt med CBI vid PANS-debuten var 37 vilket är högre än vid Alzheimers sjukdom
- Funktionsförlust (skola, socialt)
- Långvarigt lidande för barn och familj

Utebliven förbättring = ompröva diagnos

Tolkning av likheter och skillnader

PANS	ARFID
Akut debut	Mer smygande debut
Samtidigt neuropsykiatriskt skov	Mer isolerad ätproblematik
Fluktuerande med skov	Mer stabilt förlopp
Ofta förbättring vid antiinflammatorisk behandling	Kräver främst psykologisk/ätbehandling

Läkartidningen

SENASTE Läkare riktar kritik mot ekonomisk get

NYHETER
0 KOMMENTARER

Efter pandemin - kraftig ökning av patienter med ätstörningar

Det kan vara 10-11 år, och det såg *Ettager* vi inte för bara några år sedan

Mer: När rekommendationerna för att sluta röka börjar bli mer omfattande, så är det också ett stort problem för de som inte har lyckats sluta röka. Foto: SVT/Åsa Thulinberg

Ätstörningar går ner i åldrarna i Västerbotten: "Fler 10-11-åringar som söker vård"

UPPDATERAD 11 OKTOBER 2022 PUBLICERAD 11 OKTOBER 2022

Det är också allvarigare problematik.

The COVID-19 pandemic and children with PANS/PANDAS: an evaluation of symptom severity, telehealth, and vaccination hesitancy
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9361990>

När ska du misstänka PANS vid ätstörning?

Stanna upp och överväg PANS om:

- Akut debut – symtom utvecklas över dagar/veckor
- Plötsligt stopp av matintag eller kraftig restriktion
- Rädsla kopplad till ätande
  - kräkning
  - kvävning
  - kontamination
- Saknar fokus på vikt/kroppsförm
- Flera samtidiga symtom
  - ångest
  - tvång/OCD
  - motoriska förändringar
  - sensorisk känslighet
  - Smärta, urinträningar, rörelseavvikelser
- Fluktuerande förlopp (skov)
- Infektion före debut (inte alltid, men vanligt)
- Ung ålder

Lästips!

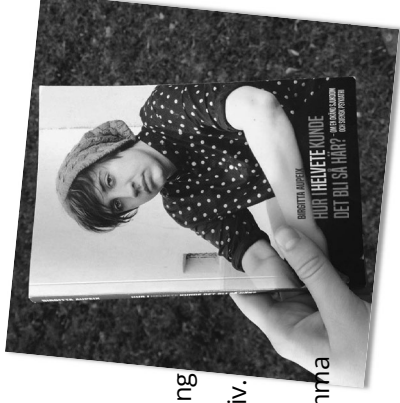
Hur i helvete kunde det bli så här? :

om en okänd sjukdom och svensk psykiatri
En berättelse om ett barns – senare en ung kvinnas – märkliga psykiska symtom och mammas kamp för att rädda dotterns liv.

Författaren Birgitta Aupeix är leg. sjuksköterska och leg. psykolog och mamma till Amandine Aupeix.

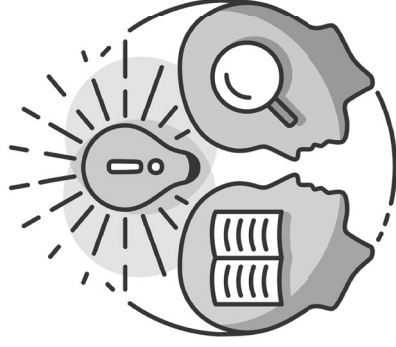

- 2:35

Känn igen symtomen - förändra prognosen

Tack för att ni lyssnat!

katrin.pettersson@forbundetsane.se

